

Cuprins

Prefață. Beria, „moi Ghimmler” de Florian Bichir	5
<i>Introducere</i>	13
Capitolul 1 – <i>Tinerețea și începutul carierei</i>	25
Capitolul 2 – <i>În poliția politică georgiană</i>	48
Capitolul 3 – <i>Lider al Georgiei și Transcaucaziei (1931–1936)</i> ..	72
Capitolul 4 – <i>Epurările din Georgia</i>	99
Capitolul 5 – <i>Stăpân la Lubianka</i>	127
Capitolul 6 – <i>Anii de război</i>	157
Capitolul 7 – <i>Politica de la Kremlin după război</i>	187
Capitolul 8 – <i>Beria este atacat (1950–1953)</i>	219
Capitolul 9 – <i>Căderea lui Beria</i>	248
Capitolul 10 – <i>Urmările</i>	282
Capitolul 11 – <i>Beria reevaluat</i>	315
<i>Note</i>	323
<i>Bibliografie</i>	385
<i>Abrevieri</i>	401
<i>Cronologie</i>	403
<i>Mulțumiri</i>	405
<i>Index</i>	409

Prefață

*Beria, „moi Ghimmler”**

Astfel s-a exprimat Stalin când l-a prezentat personal președintelui american Franklin D. Roosevelt pe Beria la Conferința de la Ialta din februarie 1945. A ajuns în vârful puterii ca „locotenent al lui Stalin”, Beria a fost răspunzător de administrarea Gulagului și, în virtutea acestui fapt, de moartea a aproximativ 620 000 de deținuți trimiși să construiască fortificații în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. În același timp, numele lui Beria este legat de deportarea unor naționalități întregi, considerate „nedemne de încredere”, și de supunerea acestora unui tratament inuman, zeci de mii de oameni murind în timp ce erau transportați din cauza lipsei apei, hranei și a unor minime condiții igienico-sanitare.

„Moi Ghimmler”! O prezentare plină de umor la prima vedere, dar care demonstrează că Stalin era familiarizat cu maniera cinică în care Beria își rezolva problemele sau îndeplinea sarcinile de partid. De aceasta aflaseră în mod evident și aliații anglo-americani, care au tratat prezentarea făcută de Stalin ca pe o glumă. E drept, o glumă sinistră!

Beria n-a fost însă doar un șef crud al poliției politice, iar biografia întocmi tă de Amy Knight are meritul extraordinar de a scoate în evidență acest aspect. Pentru că, spre deosebire de Himmler, Beria s-a implicat în politica internă și externă a țării sale, pe care le-a influențat într-o măsură hotărâtoare.

* Himmler-ul meu (în rusă).

În anul de grație 2011, la Moscova apăreau memoriile lui Beria^{*}. Trei volume ale „jurnalului lui Beria” au fost publicate de Serghei Kremlev, care a scris mai multe cărți despre epoca stalinistă și despre al Doilea Război Mondial. Potrivit acestuia, el a primit o copie a unui text din partea unui bărbat care s-a prezentat „Pavel Lavrentievici” (patronimul ne poate duce cu gândul la faptul că omul respectiv era fiul lui Beria, care însă este cunoscut doar cu numele de Sergo). Străinul i-a arătat, de asemenea, o fotocopie a originalului, iar Kremlev crede că acesta este posibil să fi fost scris de Beria. Arsen Martinosian^{**}, care a scris două cărți despre viața lui Lavrenti Beria, a confirmat faptul că așa-numitul „jurnal” este cel mai probabil un document contrafăcut. Din toată această afacere a ieșit un întreg tărăboi, dar până la urmă toți specialiștii au ajuns la concluzia că se aflau în fața unui fals. Un fals destul de bine ticluit față de cel din aprilie 1983, când săptămânalul german *Stern* anunța în exclusivitate: „S-au descoperit jurnalele lui Hitler.” Doar un scandal, poate o lovitură financiară, însă nimic autentic.

Pe bună dreptate, specialiștii au apreciat că această lucrare a lui Amy Knight, apărută într-o primă ediție în 1995, este cea dintâi biografie cuprinzătoare – și singura până în momentul de față – a lui Lavrenti Beria, considerat multă vreme simbolul absolut al păcatelor stalinismului, care a obsadat memoria colectivă atât a Occidentului, cât și a fostei Uniuni Sovietice.

Autoarea este doctor în istorie, specialitatea sa fiind politica rusească, impunându-se ulterior ca un nume de referință în domeniu. A debutat, ca să zicem așa, în 1988 cu volumul intitulat *The KGB: Police and Politics in the Soviet Union (KGB – poliție și politică în Uniunea Sovietică)*. A studiat ani de zile arhivele Kremlinului și a lucrat multă vreme la Biblioteca Congresului SUA ca expert în probleme sovietice și rusești. Rezultatele muncii sale de cercetare i-au determinat pe cei de la *The New York Times*

^{*} Serghei Kremlev, *Velikii Beria*, Iauza Press, Moscova, 2011.

^{**} Istoric militar și fost ofițer KGB.

Magazine s-o considere pe Amy Knight drept „cel mai însemnat specialist occidental” în istoria KGB’.

Lucrarea *Beria: Stalin’s First Lieutenant*, care apare acum pentru prima oară în traducere românească sub titlul *Beria. Mâna dreaptă a lui Stalin*, a fost foarte bine primită de critica de specialitate din Occident și nu numai. Ca să dăm doar un exemplu, Robert Tucker (1918–2010), renumit expert în istoria URSS și biograf al lui Stalin, care a lucrat vreme de nouă ani la ambasada SUA de la Moscova în epoca dictatorului sovietic, aprecia următoarele: „Această primă biografie completă, meticolos alcătuită a inteligentului, crudului și dominatorului șef al securității [...] pune într-o lumină nouă, demnă de luat în seamă, diverse evenimente petrecute în epoca Stalin și imediat după aceea.”

Cartea este extrem de importantă pentru că autoarea pare să-și fi făcut o idee foarte limpede despre mentalitatea lui Beria. Iată ce scrie ea în introducere: „Beria a reușit să iasă cu brio din momentele de criză fiindcă a înțeles mai bine decât tovarășii lui psihologia patologică a lui Stalin. Fiind și el georgian, era familiarizat cu mediul cultural și social în care crescuse Stalin, cu societatea care îi inoculase valorile și orientarea pe care le-a avut toată viața. Georgienii au fost mereu profund conștienți de tradiția lor națională și au fost legați de rădăcinile lor culturale și sociale.”

Politologul Vladimir Tismăneanu se întreba în titlul unui articol: „Cine a fost mareșalul URSS Lavrenti Pavlovici Beria? Gangster, sociopat, reformator.” După care continua astfel: „Beria era un monstru amoral și un lacheu cinic, îl servea pe Stalin cu un zel maniacal. Era un birocrat al omorului în masă, nu un posedat ideologic. Era conștient de paranoia autocratului, o și încuraja (ca de pildă în cazurile de după război, între care afacerea Leningrad și campaniile anti-«cosmopolite»). Reprezenta gradul maxim de depravare a mafiei staliniste. A fost relativ marginalizat în ultimii ani de viață ai lui Stalin. Se strângeau probe contra lui.

* John Lloyd, „The Logic of Vladimir Putin”, *The New York Times Magazine*, 19 martie 2000 (<https://www.nytimes.com/2000/03/19/magazine/the-logic-of-vladimir-putin.html?pagewanted=8&src=pm>).

Noii tortionari, parveniții ajunși la vârf grație capriciilor senile ale lui Stalin, îl urau de moarte, ca și pe omul său, Viktor Abakumov. Acesta avea să fie executat ulterior, asemenea lui Vladimir Dekanozov, Sergo Goglidze, Vsevolod Merkulov etc. Oamenii lui Hrușciov, Semion Ignatiev și Ivan Serov, au întreprins acea epurare a echipei lui Beria (supranumită «mafia georgiană»), blamată pentru toate crimele epocii anterioare.”*

Fără nicio îndoială, Lavrenti Beria a fost un ucigaș în masă. Cu toate acestea, după moartea lui Stalin în martie 1953, bolșevicul cu sânge rece a început un program de liberalizare de scurtă durată, menit să pună capăt regimului totalitar din Uniunea Sovietică și să ofere naționalităților mai multe puteri decizionale, precum și o recunoaștere limitată a drepturilor și identității lor culturale. Arestat în urma unei lovituri de stat puse la cale de Hrușciov, Beria a fost executat, după câteva luni, împreună cu mai mulți acoliți ai săi. Prin moartea sa, Beria, ca și Stalin de altfel, a devenit țapul ispășitor al sistemului sovietic. Condamnarea lor postumă trebuia să salveze de fapt „raiul comunist”. Prin moarte, ei au făcut un ultim serviciu cauzei sovietice.

Lect. univ. dr. FLORIAN BICHIR

* Vladimir Tismăneanu, „Cine a fost mareșalul URSS Lavrenti Pavlovici Beria? Gangster, sociopat, reformator”, <http://www.contributors.ro/global-europa/cine-a-fost-maresalul-urss-lavrenti-pavlovici-beria-gangster-sociopat-reformator/>, 29 septembrie 2013.

Introducere

„Datele istoriei sunt de fapt date despre indivizi, dar nu despre acțiunile unor indivizi desfășurate izolat... sunt date despre relațiile existente între indivizi în societate și despre forțele sociale care, influențând acțiunile indivizilor, produc rezultate adesea diferite de cele pe care ei înșiși le-au urmărit sau, câteodată, oprise acestora.”

E.H. CARR, *What Is History?*

La începutul lui martie 1953, în timp ce Lavrenti Beria stătea lângă Stalin, care trăgea să moară, martorii observau că acesta abia își putea stăpâni plăcerea de a-l vedea pe conducător apropiindu-se de ultimele momente ale vieții lui. Cei doi trecuseră prin multe împreună de când se întâlniseră prima dată în 1920. Într-adevăr, Beria, care se ocupa de aparatul poliției sovietice și fusese mulți ani un membru important al guvernului, s-a aflat alături de Stalin în cele mai dramatice momente ale activității acestuia. Pe la 1950 însă, relația lor, care celor din afară li se părea încă apropiată, luase o întorsătură bizară. Stalin ajunsese să nu mai aibă încredere în Beria și căuta să scape de el. Beria știa asta, prin urmare nu se bucura fără motiv de moartea lui Stalin.

Dispariția lui Stalin i-a oferit însă lui Beria un răgaz temporar. După trei luni, în cadrul unei spectaculoase acțiuni conduse de Nikita Hrușciiov, Beria a fost arestat de colegii lui de la Kremlin. Încercând să-și justifice fapta, adversarii lui Beria l-au denunțat

pe acesta ca trădător și spion. În urma – sau chiar înaintea – unui proces desfășurat cu ușile închise în decembrie 1953, Beria a fost executat, iar numele lui a fost șters în mod oficial din memoria colectivă. Ca simbol al „inexistenței lui ca persoană”, redactorii *Marii enciclopedii sovietice* au trimis o notificare discretă tuturor abonaților, recomandându-le să taie „cu un cuțitaș sau cu o lamă” articolul referitor la Beria. Ca text înlocuitor, au pus la dispoziție un articol despre Marea Bering. În următorii 30 de ani, numele lui Beria n-a mai apărut în nicio istorie sovietică, în niciun manual, în nicio carte de memorii cenzurată de autorități, cu excepția referirilor ocazionale la persoana sa ca la un criminal și răufăcător. Cei care au trăit însă în epoca Stalin nu l-au uitat pe Beria. Asociat cu reductabila poliție și catalogat drept trădător de către adversarii lui de la Kremlin, el a ajuns să semnifice tot ceea ce a fost rău în această perioadă, stăruind până azi în imaginația colectivă¹. În timp ce unii îl privesc încă pe Stalin cu îndoială, atribuindu-i cu reticență calitate de conducător, reacția generală față de Beria este una de frică și aversiune.

Beria a fost, fără doar și poate, un ticălos care a comis fapte îngrozitoare, dar miturile și legendele despre el au pus în umbră aspectele complexe ale activității lui și au diminuat rolul important jucat de el în politica internă și externă a URSS începând cu perioada interbelică. Imaginea convențională a lui Beria de polițist nemilos aflat în subordinea lui Stalin i-a împiedicat pe istorici să recunoască faptul că, oricât de rău a fost, Beria s-a dovedit un administrator foarte inteligent și eficient, care a influențat întreaga politică sovietică. Mai mult, faptul că, după moartea lui Stalin, a devenit un puternic susținător al reformelor și liberalizării nu a fost pe deplin înțeles.

Acest studiu, bazat pe reevaluarea unor surse mai vechi și pe materiale noi, apărute în urma glasnostului, nu are ca scop „reabilitarea” lui Beria, dar contestă câteva ipoteze referitoare atât la Beria, cât și la sistemul stalinist în general. Una dintre acestea se referă la măsura în care însuși Stalin a dominat evenimentele politice. Majoritatea istoricilor îl văd pe Stalin ca pe un dictator

absolut, cu puteri incomensurabile, cel puțin după 1930. Deși au păreri diferite cu privire la factorii care au determinat venirea lui la putere și se contrazic în privința atuurilor și slăbiciunilor relative ale sistemului stalinist, puțini se îndoiesc că Stalin ținea cu fermitate cârma regimului sovietic. Subordonații lui au fost în general etichetați ca fiind simpli pioni sau vasali, care se purtau ca niște „mici dictatori” pe propriile domenii, dar care întotdeauna se supuneau voinței liderului². Având în vedere prevalența acestei concepții despre autoritatea lui Stalin, nu este surprinzător că specialiștii s-au concentrat aproape exclusiv asupra lui, tratându-i pe cei din anturajul său ca pe niște personaje periferice. Au cercetat trecutul lui Stalin căutând detalii care să arunce lumină asupra personalității sale, i-au analizat mobilurile din toate perspectivele, dar nu au manifestat interes pentru caracterul sau mobilurile altor membri ai conducerii. S-a considerat că doar Hrușciiov merită o tratare biografică serioasă pentru că a reușit să preia puterea după moartea lui Stalin.

Ținând seama de impactul produs de Stalin în istorie, această preocupare pentru personalitatea lui poate fi justificată. Niciun dictator nu deține însă puterea absolută, în sensul că aceasta depinde întotdeauna de loialitatea subordonaților lui direcți. Prin urmare, mobilurile subordonaților lui Stalin și dinamica relațiilor lui cu aceștia ar trebui să-i preocupe de asemenea pe istorici. Oricât de puternic ar fi putut să le pară altora, Stalin nu s-a simțit niciodată în siguranță în relațiile cu cei din anturajul său. De fapt, biografii lui afirmă că nesiguranța lui Stalin, izvorâtă din adânci dezechilibre psihologice, a depășit cu mult limitele raționalului și s-a transformat, odată cu înaintarea în vârstă, într-o puternică paranoia³. A devenit foarte suspicios, fiind atât de obsedat de gândul că ar putea a fi trădat de toți, încât nu avea încredere în nimeni. Din această cauză, nu a putut tolera ideea apariției unui așa-zis moștenitor și băga permanent intrigi împotriva subordonaților lui cu scopul de a-i învrăjbi, de a-i izola și de a elimina orice inițiativă colectivă din partea lor, punându-i să-i raporteze lui personal.

Strategia lui „dezbină și stăpânește” aplicată de Stalin a reușit mai ales pentru că el a putut folosi amenințarea cu anihilarea fizică pentru a descuraja în ultimă instanță lipsa de loialitate a locotenenților lui. Cum aceștia erau conștienți că și cel mai mic semn de nesupunere poate aduce moartea, Stalin nu a întâmpinat niciodată o opoziție fățișă⁴. Paranoia i-a diminuat însă inevitabil eficiența și, mult mai important, l-a făcut vulnerabil la manipularea psihologică. Din fericire pentru Stalin, el a reușit să se înconjoare de cele mai multe ori de birocrați maleabili, cărora le lipsea imaginația sau intuiția necesară pentru a pătrunde în mintea lui. Beria a fost însă o excepție.

Născut în 1899, la 20 de ani după Stalin, Beria nu făcea parte din generația acestuia de revoluționari care luptaseră împotriva țarului. A intrat în partidul bolșevic abia în 1917. Era însă, la fel ca Stalin, georgian și avea în comun cu mentorul lui capacitatea de a folosi împotriva compatrioților săi cele mai dure metode de represiune. În anii 1920–1930, ca șef al poliției și, mai târziu, ca șef al organizației de partid din Georgia și Transcaucazia, Beria i-a câștigat încrederea lui Stalin impunând fără milă dominația sovietică și depunând eforturi asidue pentru promovarea cultului personalității lui Stalin. Spre deosebire de cei mai mulți conducători de republici naționale, el a reușit să supraviețuiască epurărilor din 1936 și 1938, deși a fost foarte aproape să fie arestat. Când s-a mutat la Moscova, în 1938, pentru a conduce temuta poliție politică sovietică, NKVD, mâinile lui Beria erau deja pătate de sângele a mii de georgieni. Deși intrat relativ târziu în anturajul lui Stalin, Beria s-a strecurat repede în cercul apropiaților acestuia, ajungând în următorul deceniu și jumătate al doilea om ca importanță de la Kremlin.

Ca șef al NKVD, Beria s-a ocupat înaintea și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial de spionaj, contraspionaj și securitatea internă. A răspuns de asemenea de vasta rețea a lagărelor de muncă forțată, Gulag, care asigura o parte semnificativă a forței de muncă necesare economiei sovietice. În timpul războiului, s-a ocupat de uriașa misiune a evacuării industriei de apărare în est,

pe măsură ce germanii înaintau, iar în 1945, Stalin l-a pus la conducerea proiectului de realizare a bombei atomice. Deși, în 1946, a renunțat în mod formal la conducerea poliției și a aparatului securității în favoarea unor subordonați de încredere, Beria a continuat să supravegheze acest domeniu în calitate de membru plin al Biroului Politic și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. Acest lucru i-a oferit un avantaj asupra colegilor în lupta pentru putere care caracteriza viața politică de la Kremlin și care a devenit din ce în ce mai înverșunată după război, pe măsură ce sănătatea fizică și mintală a lui Stalin s-a deteriorat.

Beria a fost, după toate datele, un politician inteligent care a știut să se folosească de numeroasele relații politice pe care și le făcuse în Transcaucazia și în securitate prin formarea unui grup de susținători care îi datorau supunere. De fapt, cariera lui este o dovadă a importanței patronajului, mai ales a celui bazat pe loialități regionale, în sistemul stalinist. Puterea lui a fost determinată însă și de influența deosebită pe care a avut-o asupra lui Stalin. Deși relațiile cu Stalin nu au fost întotdeauna bune, chiar și în primele zile, Beria a reușit să iasă cu brio din momentele de criză fiindcă a înțeles mai bine decât tovarășii lui psihologia patologică a lui Stalin. Fiind și el georgian, era familiarizat cu mediul cultural și social în care crescuse Stalin, cu societatea care îi inoculase valorile și orientarea pe care le-a avut toată viața. Georgienii au fost mereu profund conștienți de tradiția lor națională și au fost legați de rădăcinile lor culturale și sociale. Deși, în cele din urmă, Stalin s-a rusificat la suprafață, fugind de trecutul său georgian, la nivel personal, a păstrat influențele moștenirii lui georgiene.

Istoricul Ronald Suny susține că, dintre aceste influențe, cea mai importantă era concepția georgienilor despre bărbatul ideal – curajos, hotărât, înalt, puternic, mândru și foarte loial prietenilor, familiei și națiunii. Un bărbat georgian trebuia să fie și foarte ospitalier și rezistent la băutura. În societatea georgiană, onoarea este cea mai prețuită, iar neatingerea idealului bărbătesc atrage pierderea onoarei și aduce rușinea asupra individului

și familiei lui. Stalin a împărtășit acest ideal, dându-și în clandestinitate porecla „Koba”, personajul unui celebru roman georgian care întrupa trăsăturile bărbatului ideal⁵. Încercarea lui de a atinge acest ideal s-a încheiat însă cu un eșec îngrozitor, la fel ca în cazul tatălui lui, Beso Djugașvili, care a murit într-o închisoare pe când Stalin era copil. Acesta bea mult, nu era în stare să-și întrețină familia și îi bătea cumplit atât pe Iosif, cât și pe mama lui.

Stalin nu a avut un model tradițional de autoritate patriarhală pe care să-l fi putut imita, bazându-se astfel pe mama lui, care avea o voință foarte puternică și își asumase rolul dominant în familie încă înainte de moartea tatălui său. Mic de statură, cu un braț slăbit în urma unui accident, plin de cicatrice de vărsat, Stalin era dezavantajat și de felul în care arăta. În ciuda dragostei pe care se pare că i-o purta mama, biografia lui Stalin presupun că bătăile administrate de tată în copilărie i-au creat un sentiment puternic de anxietate și inferioritate, care l-a împiedicat să se apropie de idealul bărbatului georgian. Tratamentul abuziv i-a provocat și o inerentă lipsă de încredere, precum și o înclinație spre răzbunare, trăsături accentuate de normele societății georgiene:

Prețul pus pe prietenie, loialitate și încredere într-o societate bazată pe o concurență feroce sporea posibilitatea dezamăgirii și deziluziei. Trădarea unui prieten era cel mai mare păcat. Concurența duce la aprecierea superiorității și inferiorității – cine este mai puternic, cine bea mai mult, cine e mai bun la toasturi – și creează tensiuni, frustrări și suspiciuni reciproce. Apropiată de nădejdea în oameni este frica omniprezentă de trădare. Prietenia și relațiile de familie oferă siguranță și protecție, resurse de tot felul, dar nu pot elimina anxietatea creată de trădare și pierderea încrederii sau onoarei.⁶

Așadar, în dezvoltarea lui Stalin, interacțiunea mai multor experiențe culturale și familiale a contribuit la formarea unei personalități profund nevrotice, paranoice, alienate, insensibile la sentimentele normale ale omului. Beria a înțeles aceste influențe

perioadei Ejov. În condițiile în care aparatul NKVD creat de Ejov fusese discreditat de curând, poate că era bine ca angajaților NKVD să li se scadă gradul ca semn al schimbării. În cuvântarea rostită la congres, Beria însuși a întărit impresia că lucrurile stăteau altfel în ceea ce privește NKVD și că instituția sa nu se va mai implica într-o vânătoare frenetică de spioni:

Este bine știut cât rău au făcut sabotorii buharinisto-troțkiști, diversioniștii și spionii agențiilor străine care s-au strecurat în organizațiile noastre sovietice, economice și de partid. Ar fi însă o eroare să explicăm eșecurile întâmplare în diferite segmente ale economiei noastre naționale doar prin activitatea subversivă a dușmanilor noștri. Aceste eșecuri se datorează, într-o anumită măsură, muncii nesatisfăcătoare, nepriceperii unui număr de conducători ai economiei noastre sovietice, care nu stăpânesc încă așa cum trebuie fundamentele gestiunii bolșevice.³⁷

Beria în public și în viața particulară

În ceea ce privește puterea și autoritatea lui Beria, abordarea lui „luminată” a fost benefică. Reputația de cruzime și brutalitate a lui Ejov a făcut ca acesta să fie disprețuit de toți, inclusiv de acei membri ai regimului care au profitat de epurările lui. Acest lucru l-a ajutat pe Stalin să-l considere vinovat pentru teroare și, mai apoi, să-l distrugă. Ba chiar cei mai mulți au avut tendința să-l învinuiască pe Ejov mai degrabă decât pe Stalin, fiindcă le era greu să accepte faptul că liderul lor putea comite un asemenea act diabolic – de aici și termenul *ejovșcina*, folosit în legătură cu epurările din 1936–1938. Beria nu a stârnit asemenea ură în rândurile maselor largi, în ciuda reputației de om extrem de crud pe care o avea în Georgia. Evident că amănuntele legate de cariera lui anterioară în poliție și rolul jucat de el ulterior în desfășurarea epurărilor din Georgia nu erau foarte cunoscute în afara republicii. Chiar dacă poveștile despre isprăvile lui sângeroase au ajuns la Moscova înaintea sa, probabil că imaginea lui Beria nu era cu mult mai rea decât a altor membri ai conducerii, care fuseseră complici la *ejovșcina*.